

Kalkınma İktisadının Dönüşü mü?

Ergun TÜRKCAN^(*)

Doğu Asya “Mucizesi” ve Bunalımı Türkiye İçin Dersler ^(**)

Günümüzde modern tıpla, modern iktisat, teşhis ve tedavide benzeşmeye başladı: Hastanın yüzüne bakmadan filan tablodaki değerleri getirmesi söyleniyor, sonra bu değerlere göre, gerekirse başka tablolar isteniyor ve yine bu tablolara göre, kendiliğinden bir reçete ortaya çıkıyor; hastanın sosyal bir varlık mı yoksa yıllık bakıma girmiş bir araba mı olduğu pek fark etmiyor.

Modern iktisat yazını da giderek mekanik bir formülasyona dönüştü: Belli değerlerin değişme hızları, büyüklükler ve çok kısa dönemli bir tahmine dönüşen ekonometrik bağlantı setleri vb. Çok şükür kalkınma iktisadı öldü de, bizi tarihten, sosyolojiden yani kısaca, ne yapacağı pek belli olmayan şu insandan kurtardı; zaten, makro-iktisadın kurucusu üstat Keynes, "uzun dönemde hepimizin öleceğini" söylememiş miydi? Herhalde, ilk ölen de kalkınma oldu.

Kalkınma niçin öldü? Herkes kalkındığı için ihtiyaç mı kalmadı? Ya da "kalkınan kalkınmıştır, kalkınamayandan ümit kesilmiştir, gündelik işimize yani piyasalara bakalım" mı denmiştir? Herkesin kalkınmadığı açık fakat, milli ekonomilerden çok büyük şirketlerin sahnede olduğu küreselleşme sürecinde kalkınmadan ümit kesmek gerekir mi, bilemiyorum.

^(*) A.Ü. SBF, İktisat Bölümü, Nisan 2003, Ankara

^(**) Atilla Dönmez, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, No. 12, (2. Baskı), Ocak 2003, İstanbul, 477 sayfa.

Dr. Attila Sönmez'in Doğu Asya Mucizesini bir iktisat tarihi belgesi olarak yazmadığı da alt başlığından anlaşılıyor: Türkiye İçin Dersler. (Şimdilerde ruhunu yitirmiş) Devlet Planlama Teşkilatı'nın ilk İktisadi Planlama Başkanlarından olan yazar, Somali'den, Çin'e değin pek çok ülkede Dünya Bankasının kalkınma misyonuyla bulunmuş, başarı ile başarısızlığı yerinde ve içinde görmüş, sonra da bir aydın olarak, bu deneyimlerini geniş bir okur kitlesiyle paylaşmak istemiş; belli bir talep olduğu da, kitabın ikinci baskısını yapmasından anlaşılıyor.

Kalkınmada başarı ve başarısızlığın, tarihte, sosyolojide ve bunların bir ürünü olan devlet ya da siyasi sistem etkenliğinde olduğunu anlamamız için, kitabın içeriğine bakmak yeterlidir: 9 bölümün hemen hepsi, modern "televole" iktisadının anlamadığı, anlamak ve konuşmak istemediği bir tarih ve sosyoloji perspektifi taşıyor, tarihsel farkların önemini ve ortadan kaldırılmak istenen "kamu politikalarının" kritik rolünü vurguluyor. "*Osmanlılar'da da, Çin'de olduğu gibi, merkezi hükümet güçlü ve tek hedefi onun devamlılığını sağlamak olan güçlü, yaygın bir sivil ve askeri bürokrasi vardır...Osmanlı yönetimi büyük ölçüde fetih eğilimli, Çin yönetimi ana çizgi olarak savunma eğilimlidir...Osmanlıda bayındırlık... genellikle askeri amaçlıdır...Çin'de iktisadi büyüme devletin itmesiyle sağlanan verim artışıyla, Osmanlı'da fetihlerle elde edilmiştir...Her iki toplumda da ara sınıf ve kurumların daha oluşma halindeyken ezilmesi, toplumun Batı'daki gibi bir evrim geçirmesini, örneğin sermaye biriktirebilen bir burjuva sınıfının doğup güçlenmesini önlemiştir...Bu bir anlamda sınıfsız toplumun dünyada değişen iktisadi ve toplumsal koşullara ayak uydurması olanaksızdı. Buna karşılık her zaman 'sınıflı' bir toplum olmuş olan Japonya, Osmanlı'dan en az yarım yüzyıl sonra modernleşme hareketine başladığı halde ondan çok daha başarılı olmuş (tu).*" (ss. 71-4)

Biz bu günlerde, nedense, Dünyanın İkinci iktisadi devi olan Japonya yerine, G. Kore örneği üzerinde daha çok duruyoruz. Yüz yıl önceki Osmanlının sanayileşme modeli ancak Japonya veya daha önce Batı'ya geçen Rusya olabilir; oysa, bugün Türkiye, hiçbir şekilde Rusya veya Japonya'ya ulaşmak, onların izlediği modelleri izlemek durumunda değil. Bunun nedeni bu ülkelerin sanayileşmede, teknolojide çok ilerde olmaları ya da bu tarihlerin, erişilmeyecek tekrarlanamayacak kadar çok geride kaldıkları olabilir mi ? Belki de Türkler, bunların, artık ulaşılamayacak örnek olduklarını düşünüp, daha yeni bir tarihteki, kendilerine, ölçek ve nitelikler bakımından daha yakın saydıkları G. Kore ile ilgilenmeyi daha yararlı buluyorlar. Çünkü, Kore'nin bazı tarihsel paralellikleri şaşırtıcıdır: Ayrılık Sa-

vaşından sonra Ateş Kes ile, 1953 de (tam 50 yıl önce) her bakımdan yıkılmış ülke, Amerikan yardımı, alt yapı yarımaları, onarım ve toprak reformu dışında belirgin bir kalkınma politikasına sahip değildi; Menderes Hükümeti gibi, Syngman Rhee'nin Liberal Partisi de, 1960'daki talebe ayaklanmalarıyla devrilinceye kadar, gündelik kararlarla bozuk bir iktisat düzeni sürdürdü; 1960 her iki ülke için de yeni bir siyasi ve iktisadi rejimin başlangıcı oldu.

Türkiye, bu dönemde, Kore'ye göre daha avantajlıydı ve avantajını 1970'lere kadar sürdürdü; sosyal ve iktisadi alt-yapısının bozulmamış olması yanı sıra, kişi başına geliri ve nüfusu daha fazlaydı; daha büyük bir doğal kaynak, tarım arazisi sahibiydi. Petrol Bunalımlarına kadar, Türkiye nispi avantajını sürdürüyordu, ancak dünya şartlarındaki büyük değişimleri anlamak ve kendini uyarlamakta hep geç kaldı. Dr. Sönmez'e göre, "*Kore'nin iktisat politikasının bir güçlü yanı, nesnel bir gözle olaylardan ders çıkarıp, zaman koşullarına uyum sağlayacak şekilde gerekli değişiklikleri yapma yeteneğidir.*" Krizleri felaket yerine, değişim için bir fırsat penceresi saymak, Doğu Asya ekonomileri için genel yaklaşım biçimi oluyor: Petrol fiyatları artıyorsa, enerji-sakınan teknolojilere, mikro-elektronığe geçebiliyorlar; Türkiye, en geri teknolojilerle, en pahalı enerjiyle, demir-dışı metallerde, demir-çelik tesislerinde ısrar ediyor, özel sektörle kamu sektörü arasındaki ikirimcilikten kurtulamıyor, mali sektör reformlarını yapamıyor. Teknolojiyi kendisi yaratmasa bile en etkin kullanım yerlerini araştıramıyor. Örneğin, iletişimde, 1980'lerde, sabit telefonla, 1990'larda cep telefonu devrim yaşasa da, bunu hizmet sektörü verimliliğine yansıtamıyor, en yüksek banka işlem maliyetleri Türkiye'de görülüyor, "bankacılık kesimi genelinde fiyat rekabeti yok gibidir." Teknoloji sadece bir tüketim malıdır.

"Türk bankacılığı yüksek maliyetlidir... Çeşitli nedenlerle pahalı bankacılık diye bilinen Batı Avrupa ve ABD bankacılığı bile Türk bankacılığı kadar yüksek maliyetle çalışmamaktadır... 1980'den sonra faiz oranları serbest bırakıldığı zaman, banka sektöründe rekabetçi koşullar sağlanmadığından, bankalar açıkça kendi aralarında faiz oranlarını belirleme yoluna gittiler. Hem mevduat hem kredi faizleri yükseldi...1990'larda 3 aylık mevduat faiziyle orta vadeli işletme kredisi faizi arasındaki fark 1995'de 70 puan (dı)...Türk bankacılığı son derece yüksek maliyetle çalışmasına karşın yüksek kar sağlayan bir sistem haline geldi...1987 yılından bu yana, bu sağlıksız büyümenin belli başlı kaynağı, yüksek kamu kesimi açıkları ve bu açıkları akçalandırmak (finans etmek) için devletin ödediği şimdikiye kadar

görülmelik yükseklikteki reel faizlerdir...yüksek reel faizler, Türk bankacılığının karlılığını garantileyerek etkin bir banka sisteminin gelişmesini önledi." (ss.269-71)

Türkiye'nin iktisadi batağı bundan daha iyi anlatılabilir mi? Vergi alamadığı için iç ve dış borçla günlük yaşayan, vizyonsuz, misyonsuz bir devlet aygıtı kalkınmanın en büyük engelini oluşturuyor. Attila Sönmez'in analizlerinden çıkan en büyük ders, tabii bana göre, Doğu Asya ülkelerinin çubuğu tersine bükmüş olmalarıdır: Devlet Doğu Asya'da, kalkınmanın düzenleyicisi, planlayıcısı, iticisi iken, Küçük Asya'daki büyük devlet gerçek anlamda, efsanedeki tek gözlü Kiklop gibi, evlatlarını ve onların uzun geleceklerini yemekle meşgul.

Bunu derken, bazı "ultra-liberal" dostlarımız gibi, devletin, gece bekçisine indirgenip iyice küçültülmesini istediğimiz sanılmasın. (Bugünkü büyüklüğüne rağmen, devletin gece bekçisi bile olamadığı da açıktır; çünkü, bu kadar aleni hırsızlık yapılan başka bir modern devlet yapısı görülmüş müdür?) Benim söylediğim, çok güçlü bir devletin yeniden kurulması veya "icat" edilmesi gereğidir. Pek çok meslektaşımız, bu arada, Dr. Sönmez de neler yapılması veya yapılmaması gerektiğini, bazen açık bazen kapalı biçimde, ifade ediyorlar. Bu programları, biz teknik düzeyde tartışabiliriz; makro reçeteler ve uzun dönemde yapılacaklar bir şekilde ortadadır. Ancak, eksik olan bunların nasıl uygulanacağıdır. O nokta siyasi iktisadın alanı hatta onun ötesinde, siyasetin, sosyolojinin ve bunları belirleyen tarihsel uzun dönem gelişim süreçlerinin alanı olduğu için, teknik iktisatçı, hele makrocular, kendi alanları olmayan bir bölgeye girmiyorlar; "bizden bu kadar, biz reçeteyi veririz, uygulama onların", diyerek topu karşıya atıyorlar. Ama top ortada ve halk daha çok yoksullaşıyor, kaos ihtimali çoğalıyor.

Doğu Asya Mucizesi, dersler bakımından çok önemli. Dr. Sönmez'in, iktisadi değişim sürecini yaşadığı ve bir şekilde yönettiği Sosyalist Çin'den, Li Kvanyev'in ultra-liberal Singapur'una kadar, bu bölgenin tüm rejim çeşitlemelerine rağmen, ortak özelliği, ciddi-kararlı devlet yapıları ve etkin bürokrasilere sahip olmalarıdır. Bunların, şu veya bu şekilde otoriter rejimler hatta parti veya şahıs diktatörlükleri oldukları söylenebilir. Ancak, Savaştan beri, demokratik bir rejime sahip Japonya ile 1987 den itibaren demokratikleşen G. Kore, Tayvan ve hatta Çin, belki başlangıçta otoriter olan rejimlerini, kalkınma sürecine girdikçe gevşetmeğe başladılar ve demokratikleşme sürecinin kalkınmayı kesmediğini gösterdiler. Çünkü, demokratikleşmeyi popülizm şeklinde algılamadılar. Vergi alamayıp, borç

parayı anlamsız biçimde birilerine dağıtmaktan kötü bir popülizm örneği olabilir mi? Daha kötüsü, alınan parayla saray yapmak olabilir ki, Osmanlı da bunu da görebiliriz.

O halde, iktisat programları üretmek yerine hızla yeni, etkin bir modern devlet icat etmemiz, yepyeni bir yönetim paradigması getirmemiz gerektiğini kabullenmeliyiz. Bu nasıl ve kimden gelecektir ? Bunu, iktisatçıların klişe cevabıyla yanıtlayım: "Benim alanım değil." Belki, derin kalkınma tecrübesi içinde devlet paradigmalarının değişimini de yaşamış olan Dr. Attila Sönmez, bir sonraki kitabında bunun cevabını araştırır. Tabii, çok geç kalmadan araştırmak önemli. Dünya o kadar hızlı değişiyor, değişim o kadar yakınımıza geliyor ki, son çeyrek yüz yılını değiştirmek için direnmekle geçiren devletimiz, çok ağır bir şoka maruz kalmasın.